

## МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2024.27>

**С. С. Андрейченко**

*orcid.org/0000-0002-1063-3210*

*доктор юридичних наук, професор,  
завідувачка кафедри міжнародного та морського права  
Міжнародного гуманітарного університету*

**В. Л. Качурінер**

*orcid.org/0000-0003-2553-5071*

*доктор юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри міжнародного та морського права  
Міжнародного гуманітарного університету*

### МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАНЬ

Свобода зібрань дозволяє будь-якій людині збиратися в групи для злагоджених і цілеспрямованих дій. Право на свободу зібрань – це не просто право групи людей, кожен з яких діє індивідуально, а це колективні дії: наприклад, марш, протест чи демонстрація, тобто реалізація колективного права. Свобода об'єднань (асоціацій-association) дозволяє будь-якій особі приєднатися до групи чи організації для досягнення спільної мети. Це може бути профспілка, професійна асоціація чи інша організація. Свобода зібрань та асоціацій не лише забезпечує право бути частиною зібрань чи об'єднань, але й гарантує, що нікого не можна примусово приєднати до такого утворення.

Юридичне забезпечення реалізації цього права здійснюється на різних рівнях. Як позначає О. А. Трюхан: «Право на свободу об'єднань – одне з фундаментальних конституційних прав людини та громадянина» [1, с. 119]. Крім того, дослідник позначає, що перший рівень складають міжнародно-правові норми, другий – регіональні, третій – національні.

Метою нашої роботи є аналіз міжнародно-правового регулювання права на свободу об'єднань та мирних зібрань та аналіз деяких регіональних угод.

Держава є головним гарантом прав людини. В цьому аспекті обов'язки держави подвійні: негативні і позитивні. Негативним зобов'язанням є утримання від свавільного втручання в свободу зібрань і асоціацій, таким чином створюється середовище, де люди можуть вільно збиратися та створювати профспілки. Позитивне зобов'язання полягає в забезпеченні захисту цієї свободи, цього права. Для цього держава має прийняти відповідні закони, мати діючу судову систему,

вжити заходів безпеки для забезпечення безпеки зібрань тощо.

Що ж стосується міжнародного визнання та закріплення цього права, то перший визначний документ про права людини – Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 році – у статті 20 говорить наступне: «Кожен має право на свободу мирних зібрань і асоціацій. Ніхто не може бути примушений належати до асоціації» [2].

Пізніше ця свобода була включена в міжнародні та регіональні конвенції з прав людини. Міжнародна організація праці прийняла окрему конвенцію, яка охоплює різні аспекти свободи об'єднання – Конвенцію про свободу асоціації та захист права на організацію.

Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію (№ 87) була підписана в 1948 році та набула чинності в липні 1950 року [3]. Сторони Конвенції зобов'язуються забезпечити право як роботодавців, так і працівників вступати до організації за власним вибором і вільним від будь-якого впливу влади, що належить сьогодні до основних принципів МОП. Крім того, Конвенція встановлює загальні правила для самих організацій, які включають, наприклад, голосування за посадових осіб та консолідацію внутрішнього статуту. Контроль за виконанням Конвенції здійснює Комітет експертів МОП.

Право працівників і роботодавців створювати організації за власним вибором і приєднуватися до них є невід'ємною частиною вільного та відкритого суспільства. У багатьох випадках ці організації відіграли значну роль у демократичних перетвореннях своїх країн. Від консультування урядів щодо трудового законодавства до організації освіти та навчання для профспілок

і груп роботодавців, МОП регулярно бере участь у сприянні свободі асоціацій.

Комітет МОП зі свободи асоціації був створений у 1951 році для вивчення порушень організаційних прав працівників і роботодавців. Комітет є тристороннім і розглядає скарги в державах-членах МОП незалежно від того, ратифікували вони конвенції про свободу асоціації чи ні. Через Комітет зі свободи асоціацій та інші наглядові механізми МОП часто захищала права профспілок і організацій роботодавців.

Кожні три роки держава-учасниця повинна звітувати про поточний стан виконання, який переглядається та оцінюється Комітетом експертів. Крім того, право на свободу асоціації контролюється Комітетом зі свободи асоціації. Цей орган розслідує скарги організацій роботодавців і працівників проти держав, незалежно від того, є держава учасником Конвенції чи ні. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію є частиною 15 основних конвенцій. Як ми бачимо, сьогодні в межах МОП створена не тільки нормативна база, а й ефективний і розгалужений контрольний механізм щодо гарантування права на свободу асоціації та захист права на організацію.

Україна ратифікувала цю Конвенцію та попередні міжнародні угоди, отже положення цих міжнародно-правових норм знайшли своє місце в національному законодавстві. Конституція України, ст. 36, позначає, що: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [4]. Як позначає Ю. В. Кириченко, то частина 3 даної статті Конституції поряд із загальним положенням права на свободу об'єднання – виокремлює профспілки [5, с. 70].

Інша країна, наприклад, США підтримали прийняття Конвенції про свободу асоціації № 87 МОП в 1948 році, але уряд США не ратифікував цю Конвенцію. Як позначає Стів Чарновітц (Steve Charnovitz): «ця Конвенція лежить на полиці в Сенаті Сполучених Штатів з 1949 року, це найдовша нератифікована конвенція в календарі договорів Комітету Сенату з міжнародних відносин» [6, р. 90]. У 2007 році в США знов постає питання про актуальність ратифікації цієї Конвенції, держава зробили крок вперед у підтримці свободи асоціації як міжнародного права, включивши зобов'язання щодо свободи асоціації в чотири угоди про вільну торгівлю за участю Перу, Колумбії, Панами та Південної Кореї. Стів

Чарновітц підкреслює, що: «як не дивно, уряд США, схоже, бажає взяти на себе міжнародні зобов'язання щодо свободи асоціацій як частину торгової угоди, але не як частину трудової угоди» [6, р. 90]. На відміну від США, Україна взяла на себе відповідні зобов'язання у сфері міжнародного трудового права, міжнародного права прав людини, в т.ч. і за відповідною Конвенцією.

Стаття 22 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права наголошує, що «кожен має право на свободу об'єднання з іншими, включаючи право створювати професійні спілки та вступати до них для захисту своїх інтересів» [7]. Ця стаття збігається зі статтею 8 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, яка чіткіше пояснює стосовно профспілок, що право на свободу об'єднання включає право брати участь у законній діяльності об'єднання.

Як зазначив Спеціальний доповідач ООН з прав на свободу мирних зібрань і асоціацій: «Права на свободу мирних зібрань і асоціацій служать засобом здійснення багатьох інших громадянських, культурних, економічних, політичних і соціальних прав. Права є важливими компонентами демократії, оскільки вони дають чоловікам і жінкам можливість «висловлювати свої політичні погляди, брати участь у літературній і мистецькій діяльності та іншій культурній, економічній і соціальній діяльності, брати участь у релігійних обрядах або інших переконаннях, створювати профспілки та кооперативи та приєднуватися до них, а також обирати керівників, які представлятимуть їхні інтереси та притягуватимуть їх до відповідальності» [8]. Така взаємозалежність і взаємозв'язок з іншими правами робить їх цінним показником поваги держави до реалізації багатьох інших прав людини.

Комітет з прав людини ООН також підкреслив важливість права на зібрання, заявивши, що: «Це важливо саме по собі, оскільки воно захищає здатність людей здійснювати індивідуальну автономію в солідарності з іншими. Разом з іншими суміжними правами воно також становить саму основу системи спільного врядування, заснованої на демократії, правах людини, верховенстві права та плюралізмі» [9].

Отже, міжнародно-правові норми достатньо чітко та повно закріплюють та гарантують право на свободу мирних зібрань та об'єднань. Однак, це право не є абсолютним.

Загалом, свобода зібрань і асоціацій не є абсолютною і тому може підлягати обмеженням. Європейська конвенція з прав людини 1950 року передбачає три критерії, які мають бути виконані, щоб обмеження було законним [10]:

1. Обмеження передбачено законом: у національному законодавстві є положення, яке дозволяє таке обмеження

2. Обмеження є необхідним у демократичному суспільстві:

- в інтересах національної або громадської безпеки;
- для запобігання заворушенням або злочинам;
- для захисту здоров'я чи моралі;
- на захист прав і свобод інших осіб.

3. Обмеження є пропорційним (не більше ніж необхідно для досягнення поставленої мети).

Ці критерії також були загальноприйнятими та застосованими іншими міжнародними правозахисними установами та дотримувались багатьма національними органами, що приймають рішення.

Втручання у право на свободу мирних зібрань становитиме порушення статті 11, якщо воно не «передбачено законом», не переслідує одну або більше законних цілей згідно з пунктом 2 і не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення відповідної мети або цілей – позначено в справі *Vyerentsov v. Ukraine, 2013* [11].

Вираз «встановлено законом» не тільки вимагає, щоб оскаржуваний захід мав правову основу в національному законодавстві, але також стосується якості відповідного закону, який має бути доступним для зацікавленої особи та передбачуваним щодо його наслідків (*Kudrevičius та інші проти Литви, 2015*) [12]. Зокрема, норма не може розглядатися як «закон», якщо вона не сформульована з достатньою точністю, щоб дозволити громадянину – якщо необхідно передбачити наслідки, які дана дія може спричинити (*Джавіт Ан проти Туреччини, 2003*) [13]. Однак багато законів неминуче сформульовано у термінах, які більшою чи меншою мірою є нечіткими, і тлумачення та застосування яких є питаннями практики (*Primov and Others v. Russia, 2014*) [14].

ЄСПЛ визнав, що держава має позитивне зобов'язання забезпечити здійснення права на свободу об'єднань. Зокрема, було встановлено, що «справжня та ефективна повага до свободи асоціації не може бути зведена до простого обов'язку з боку держави не втручатися. Відповідно, органи державної влади зобов'язані гарантувати належне функціонування асоціації чи політичної партії, навіть якщо вони дратують або ображають осіб, які виступають проти законних ідей, які вони прагнуть просувати» [15].

З цієї причини законодавчі положення щодо асоціацій мають бути добре розроблені. Вони повинні бути ясними, точними і певними. Вони також мають бути ухвалені шляхом широкого, інклюзивного процесу за участю, щоб гарантувати, що всі зацікавлені сторони віддані їх змісту. Крім того, вони повинні підлягати регулярному перегляду, щоб гарантувати, що вони продовжують відповідати потребам асоціацій,

і повинні бути своєчасно адаптовані для відображення середовища, в якому працюють асоціації, що постійно змінюється, в тому числі в результаті прогресу та використання нових технологій.

Крім того, міжнародні стандарти визнають, що обмеження цього права допустимі лише за суворо обмежених обставин. Крім того, обмеження ніколи не повинні повністю скасовувати право або позбавляти його сутності. Нарешті, тлумачення та застосування положень, що стосуються асоціацій, у тому числі тих, які обмежують їх діяльність, має бути відкритим для перегляду судом або іншим незалежним та неупередженим органом.

Отже, в міжнародних актах загальновизнано, що права людини залежать від існування широкого кола демократичних інституцій, до них належать асоціації, такі як політичні партії, неурядові організації, релігійні організації, профспілки та інші. Ключова роль, яку відіграють асоціації в демократії, давно визнана міжнародними документами, які встановлюють і спрямовані на забезпечення права на свободу асоціацій. Крім того, кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання на всіх рівнях, зокрема в політичних, профспілкових і громадських справах, що передбачає право кожного створювати професійні спілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

### Література

1. Трюхан О.А. Право на свободу об'єднання працівників та роботодавців: нормативне закріплення, поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 118-124.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text) (дата звернення: 12.09.2024).
3. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 від 09.07.1948 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993\\_125](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125) (дата звернення: 12.09.2024).
4. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кириченко Ю.В. Право на свободу об'єднання у професійні спілки: відповідність конституційної практики України європейським стандартам. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. №. 10-1. С. 70-73.
6. Charnovitz S. The ILO Convention on Freedom of Association and its Future in the United States. *American Journal of International Law*. 2008. Vol. 102. № 1. P. 90-107.
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995\\_043](https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043) (дата звернення: 12.09.2024).
8. Freedom of association. URL: <https://humanrights.gov.au/our-work/rights-and-freedoms/freedom-association> (дата звернення: 12.09.2024).
9. The Human Rights Committee. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr> (дата звернення: 12.09.2024).

10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) (дата звернення: 12.09.2024).

11. Case of Vyerentsov v. Ukraine: Application no. 20372/11, Judgment of 11 April 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%3A22001-118393%22> (дата звернення: 12.09.2024).

12. Case of Kudrevičius and others v. Lithuania: Application no. 37553/05, Judgment of 15 October 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%3A22001-158200%22> (дата звернення: 12.09.2024).

13. Case of Djavit An v. Turkey: Application no. 20652/92, Judgment of 20 February 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%3A22001-60953%22> (дата звернення: 12.09.2024).

14. Case of Primov and others v. Russia: Application no. 17391/06, Judgment of 12 June 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%3A22001-144673%22> (дата звернення: 12.09.2024).

15. Case of Ouranio Toxo and Others v. Greece: Application no. 74989/01, Judgment of 20 October 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22%3A22001-70720%22> (дата звернення: 12.09.2024).

### Анотація

*Андрейченко С. С., Качурінер В. Л.* Міжнародно-правове регулювання права на свободу мирних зібрань та об'єднань. – Стаття.

Стаття присвячена міжнародно-правовому регулюванню права на свободу мирних зібрань та об'єднань.

Позначено, що право на свободу мирних зібрань є основним правом у демократичному суспільстві та, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства.

Підкреслено, що свобода об'єднань є фундаментальним правом людини, яке є вирішальним для функціонування демократії та необхідною умовою для здійснення інших прав людини. Асоціації відіграють важливу роль у досягненні цілей, які відповідають суспільним інтересам, і є важливими учасниками підтримки захисту прав людини.

Позначено, що право на свободу асоціацій гарантується основними міжнародними договорами з прав людини, включаючи Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року та Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Ці документи підкреслюють, що всі об'єднання, включаючи групи інтересів, профспілки та політичні партії, є ключовими елементами демократичної держави.

Проаналізовано діяльність МОП та одну з ключових конвенцій щодо свободи мирних зібрань та асоціацій – Конвенцію про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 від 09.07.1948 р.

Зроблено акцент на тому, що враховуючи важливість асоціацій, життєво важливо, щоб роль і функціонування асоціацій і право на свободу асоціацій були ефективно сприйняті та захищені законами та нормативними актами держав.

Проаналізовано зміст Європейської конвенції з прав людини 1950 року, статтю 11 та позначено, що право на свободу мирних зібрань та асоціацій не є абсолютним і воно може підлягати обмеженням.

Проаналізовано практику ЄСПЛ щодо порушення виконання зобов'язань державами щодо гарантування дослідженого права на свободу мирних зібрань та асоціацій, та правомірність певних обмежень цього права.

Зроблено висновок, що законодавчі положення, що стосуються асоціацій, слід тлумачити та застосовувати відповідно до ефективного здійснення права на свободу асоціацій. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання на всіх рівнях, що передбачає право кожного створювати професійні спілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

*Ключові слова:* право на свободу мирних, право на свободу об'єднань, свобода асоціацій, міжнародно-правова регламентація, міжнародно-правові акти, Міжнародна організація праці, ЄСПЛ.

### Summary

*Andreichenko S. S., Kachuriner V. L.* International legal regulation of the right to freedom of peaceful assembly and association. – Article.

The article is devoted to the international legal regulation of the right to freedom of peaceful assembly and association.

It is noted that the right to freedom of peaceful assembly is a fundamental right in a democratic society and, like the right to freedom of expression, is one of the foundations of such a society.

It is emphasized that freedom of association is a fundamental human right, which is crucial for the functioning of democracy and a necessary condition for the exercise of other human rights. Associations play an important role in achieving goals in the public interest and are important actors in supporting the protection of human rights.

It is noted that the right to freedom of association is guaranteed by major international human rights treaties, including the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The activity of the ILO and one of the key conventions on freedom of peaceful assembly and association.

It is emphasized that given the importance of associations, it is vital that the role and functioning of associations and the right to freedom of association are effectively recognized and protected by the laws and regulations of states.

The content of the European Convention on Human Rights of 1950, Article 11, was analyzed and it was noted that the right to freedom of peaceful assembly and association is not absolute and may be subject to restrictions.

The practice of the ECtHR regarding violation of obligations by states to guarantee the researched right to freedom of peaceful assembly and association, as well as the legality of certain restrictions on this right, has been analyzed.

It was concluded that statutory provisions relating to association should be interpreted and applied in accordance with the effective exercise of the right to freedom of association. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and freedom of association at all levels, which includes the right of everyone to form and join trade unions to protect their interests.

*Key words:* the right to freedom of peace, the right to freedom of association, freedom of association, international legal regulation, international legal acts, International Labor Organization, ECtHR.